

Knotbomen (als solitair, in rijen, in grienden)

Bepaalde soorten bomen werden en worden geknot om gebruikshout te leveren. Knotten houdt in feite niets anders in dan de betreffende boom eens in de paar jaar van zijn kruin ontdoen waarna deze weer uitloopt. Dit werd en wordt op grote schaal gedaan. Knotbomen zijn kenmerkend voor het Nederlandse landschap. Geknotte bomen zijn overal aan te treffen. Soms zelfs midden in bossen. In het cultuurlandschap zijn ze aanwezig als solitair, staan ze in rijen of vormen ze grotere eenheden: grienden. De bekendste geknotte boomsoort is de wilg. Ook elzen, essen, eiken, linden, Spaanse aken, populieren, haagbeuken en paardekastanjes komen als knotboom voor.

De meeste in rijen staande en solitaire knotwilgen ziet men in Noord- en Zuid-Holland en Utrecht. In Zeeland en de 'natte' delen van Limburg, Gelderland en Noord-Brabant is hun aantal ook respectabel. Daarentegen komen ze in een droge provincie als Drenthe nauwelijks voor. Grienden zijn vooral te vinden in het (veen)weidegebied van Zuid-Holland en Utrecht en in de uiterwaarden van de grote rivieren. Knotwilgen in grienden hebben vaak een vorm die afwijkt van hun soortgenoten die in rijen staan. De stam is veel korter. In grienden heeft men geen last van vee dat jonge loten opeet, bij bomen langs weilandpercelen wel. Daarmee is meteen verklaard waarom de kruin van knotbomen zich vaak op een voor het oogsten van hout onhandige hoogte boven het maaiveld bevindt. Grienden hebben vanwege het (vooral historische) gebruik van het geogste hout een grote cultuurhistorische waarde.

Doelstelling

- bijdrage aan een aantrekkelijk landschap
- broedgelegenheid voor vogels en een voedselbron en leefplek voor insecten
- groeiplaats van bijzondere planten (vooral varens, mossen en korstmossen)
- behoud van cultuurhistorische waarde

Winst voor de natuur

Oude knotwilgen, -populieren en -elzen zijn vaak gedeeltelijk hol en bieden broedgelegenheid aan steen-, bos- en ransuil en torenvalk. Ook gekraagde roodstaart, grauwe vliegenvanger, holenduif, grote bonte specht, ringmus en wilde eend vinden er vaak een plek om te nestelen. Diverse soorten vleermuizen maken gebruik van holle knotbomen. Dat geldt ook voor allerlei soorten muizen en marterachtigen als wezel, bunzing, steenmarter en hermelijn. De vroeg in het voorjaar bloeiende knotwilgen zijn een eldorado voor insecten die van stuifmeel en nectar leven. Andere ongewervelden vinden een leefplek onder de schors of in de holten. In de kruin groeien soms minder algemene plantensoorten, zoals de eikvaren. Op de schors komen mossen en korstmossen voor.

Grienden die niet meer worden geëxploiteerd, bieden een onderkomen aan reeën en andere bosdieren. Een ree eet graag van het jonge hout in een griend.

Meest geschikte lokaties

- langs sloten en wegen (plaatsen waar vanouds knotbomen worden geplant);
- in aansluiting op bestaande rijen of als opvulling van hierin aanwezige gaten: rijen knotbomen vormen een verbindingsweg voor dieren.

Bas de Jong, melkveehouder te Noordeloos (ZH): *“Wij hebben 200 knotwilgen staan langs slootranden en een kavelpad. Ik kan altijd wel familie of vrienden vinden die die bomen willen knotten voor de open haard. Ikzelf ben jaarlijks nog enkele dagen bezig met opruimen van het hout. Van de provincie krijg ik f 1,50 per boom. Het nadeel is dat overhangende bomen wel wat opbrengst-deriving geven. Maar een koppel koeien in de schaduw van die wilgen vind ik prachtig om te zien. En er genieten planten en diertjes van. Er broedt bijvoorbeeld al jaren een steenuil in.”*

Aanplant en beheer van knotbomen

Aanplant van nieuwe knotbomen is nodig om de 'soort' knotboom niet uit te laten sterven. Het op tijd knotten van reeds bestaande knotbomen is noodzakelijk om het voortijdig verdwijnen ervan (bijvoorbeeld door omwaaien) te voorkomen. De wortels van Knotbomen langs sloten verstevigen de oever.

• Plant een nieuwe knotboom

Van alle knotbomen is de knotwilg het meest eenvoudig te planten. Zaag een rechte tak van zo'n 2,5 à 3 meter lengte van een schiet- of kraakwilg. Snijd de onderkant hiervan schuin af. Schil repen bast van de onderste meter. Steek de staak circa 1 meter diep in de grond. Plant de nieuwe knotwilgen – in voldoende vochthoudende grond – op een onderlinge afstand van zo'n 4 tot 8 meter. Ook populieren kunt u op deze wijze stekken en poten. Voor andere soorten knotbomen moet u gebruik maken van bewortelde jonge bomen.

• Zorg voor stevigheid en bescherming tegen vee

Plaats op erg winderige plekken twee boompalen naast de nieuwe knotbomen en bind deze er met boombanden aan vast. Bescherm de jonge aanplant tegen veevraat door de bomen individueel te voorzien van een boomkorf – al dan niet met puntdraad – of op 1 meter afstand van de bomenrij een raster te plaatsen. Na enkele jaren kunt u het raster verwijderen. In weilanden met paarden of geiten kunt u het beter laten staan.

• Zorg voor een goede ontwikkeling van de kruin

Snijd regelmatig de loten die uit de stam groeien weg, met uitzondering van de topscheuten. In de tweede winter na het jaar van aanplant kunt u het aantal topscheuten terugbrengen tot zo'n 8 à 12. Dit heet 'stikken'.

• Knot regelmatig

Verwijder regelmatig alle takken van de kruin. Voor een wilg en populier geldt daarbij een frequentie van eens in de vier tot zes jaar. Knot een els na iedere vijf tot zeven jaar en een es een keer in de zeven tot tien jaar. Bij knotwilgen geeft langer wachten een risico voor het optreden van watermerkziekte. Bovendien is het wegwerken van achterstallig onderhoud een arbeidsintensief en lastig karwei. Haal eventueel na iedere knotbeurt kort na het eerste groeiseizoen zoveel takken weg dat er zo'n tien tot twintig (afhankelijk van de ouderdom van de boom) overblijven.

• Zaag de takken niet te kort af

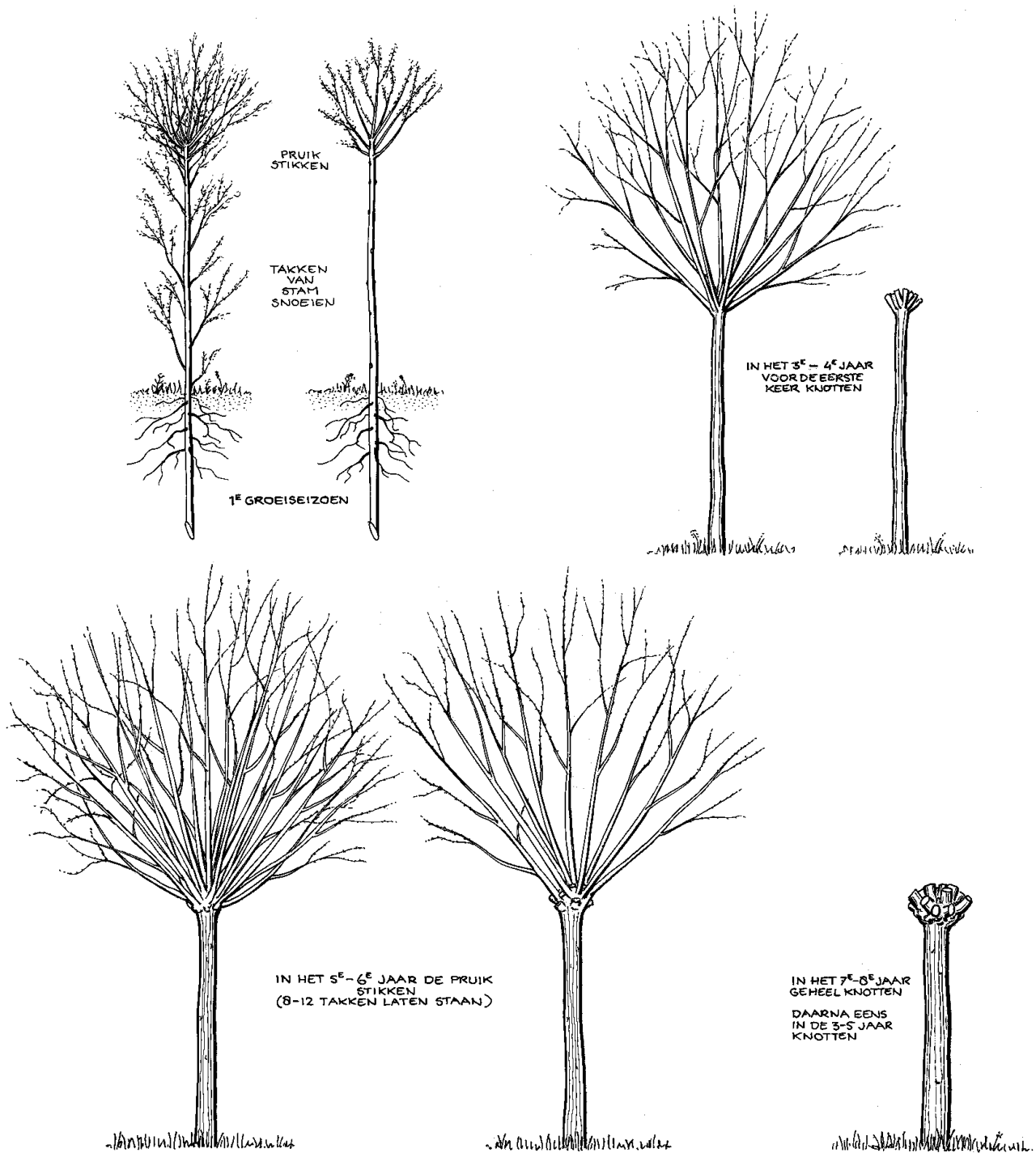
Laat bij het knotten stompjes tak staan van ongeveer drie tot tien cm lang. Er ontstaan dan eerder holten in de knot dan wanneer u de takken kort op de kruin afzet. Holten zijn gunstig voor holenbroeders en eenden.

• Geef het geknotte hout een bestemming

De vrijkomende dikke takken kunt bestemmen voor brandhout. De dunnen takken van wilg zijn geschikt voor oeverbeschoeiing, maar u kunt ze ook verwerken in een takkenhoop of takkenwal.

Griend

Het aanleggen van nieuwe grienden is nauwelijks meer aan de orde. Griendhout is vooral gebruikt in de waterbouw (zinkstukken) en voor het vlechten van manden. Het hout werd eens in de 1 tot 3 jaar gesneden. Het handhaven van grienden is nuttig om cultuurhistorische redenen. Is het regelmatig terugkerende beheer een probleem en kunt u geen hulp krijgen van anderen, overweeg dan de griend te laten verwilderen zodat er een voor veel dieren aantrekkelijk wilgenbosje ontstaat.

Onderhoudschema van een knotboom

Arbeid en financiering

Het planten van een knotboom kost vrijwel geen tijd – bij het direct in de grond steken van een staak – tot circa een half uur voor het planten van een jonge boom. Het aanbrengen van een raster vergt, afhankelijk van de uitvoering, maximaal een half uur per boom. Het onderhoud van een knotboom kost, afhankelijk van de grootte, een half uur tot enkele uren bij iedere knotcyclus. U kunt bij aanplant en onderhoud mogelijk hulp krijgen van een lokale natuurwerkgroep of knotgroep. Voor het planten van een nieuwe knotboom kunt u een tak van enkele meters van een boom zagen of een bewortelde stek kopen. Een bewortelde wilgenstek kost f 10,- tot f 15,- per stuk.

Voor financiering van aanplant kunt u mogelijk een tegemoetkoming in de kosten krijgen via de Regeling Landschapsverzorgingsbijdrage of de provinciale regeling voor aanleg en onderhoud van landschapselementen. Voor onderhoud kunt u mogelijk een vergoeding krijgen via het Bomenfonds (alleen voor monumentale bomen) en een landelijke of provinciale regeling voor aanleg en onderhoud van landschapselementen (zie hfst 5. Financieringsregelingen). Informeer hiernaar bij uw adviseur.